

І.В.Срібняк
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
історико-філософського факультету
Київського університету імені Бориса Грінченка

ПЕРЕБУВАННЯ ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ У ТАБОРІ КАЛІШ, 1923 р. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПISУ «УКРАЇНСЬКИЙ СУРМАЧ»)

Укладення 12 жовтня 1920 р. в Ризі прелімінарних домовленостей між Польщею та більшовицькою Росією залишило Армію УНР сам на сам зі значно переважаючими силами Червоної Армії. Несприятливе стратегічне розташування українських військ, брак набоїв та спорядження вкрай ускладнили опір тиску більшовицьких сил. 21 листопада 1920 р. Армія УНР, ведучи безперервні бої, змушена була відійти за Збруч. Військове майно та зброю, згідно із домовленістю, було передано польській владі, а особовий склад у відповідності з міжнародними нормами мав бути інтернованим. Місцем перебування українських військ стали шість спеціальних таборів: Александрів Куявський, Піотрків Трибунальський, Пикуличі, Ланцут, Вадовиці та Каліш, в яких станом на 20 січня 1921 р. нараховувалося 17464 особи, із яких 3740 перебувало в Каліші.

Правне становище інтернованих українських військ регулювалося інструкцією Міністерства військових справ Польщі від 2 грудня 1920 р., згідно з якою армія УНР трактувалася як дружня та союзна і мала розміщуватися за погодженням із Головною Командою Військ УНР (вищим військовим органом Армії УНР). Ця інструкція зобов'язувала польську адміністрацію забезпечити відповідні умови перебування інтернованих у таборах: організація харчування та медичного обслуговування, облаштування необхідної кількості бараків тощо.

У таборі Каліш (№ 10) вояки інтернованої Армії УНР з'явилися ще у грудні 1920 р. – спочатку тут було зосереджено особовий склад 2-ої Волинської і 3-ої Залізної стрілецьких дивізій. Станом на 20 січня 1921 р. у таборі перебувало 3099 старшин і козаків, але склад дивізій був не повний (командування очікувало на переведення до табору решти вояків згадуваних з'єднань, які все ще залишались у Вадовицях і Александрові, загалом – 1300 вояків). Сам табір був розрахований на прийом 4500 осіб.

Територія табору була обнесена дротом та дерев'яною загорожею, інтерновані мешкали у дощаних бараках з нарами у два поверхи. Бараки у Каліші мали електричне освітлення і вентиляцію, умови життя українського вояцтва тут, порівняно з іншими таборами, були найкращими. Табір мав також лазню, водокачку з напорною вишкою, електричну станцію, кухню, театр та інші допоміжні споруди. Частину театральної залі було відведено під старшинське зібрання та церкву. Зусиллями українського командування групи та польської адміністрації табору була налагоджена медична допомога, яку козакам і старшинам надавав таборовий шпиталь.

Але об'єктивно умови життя інтернованого українського вояцтва у Каліші, особливо взимку 1921 р., були досить складними. Польська влада не завжди

дотримувалися визначених норм постачання українських вояків відповідною кількістю продуктів споживання. До того ж – часто обмежувалася видача вугілля для опалення бараків, бракувало одягу та взяття, книжок, часописів, підручників, паперу для занять, приладів для навчання. В цій ситуації надзвичайно важливим завданням було дати таборянам хоч крихту розваги, шляхом привнесення в їх життя оптимізму та наснаги; а крім того – конче необхідним було плекання національних почувань вояків та їх відданості ідеї визволення України. Одним з найефективніших засобів для її зміцнення була таборова преса, тим більше, що інтерновані із зрозумілих причин уважно слідували за розвитком міжнародної ситуації в Європі. У складі дивізійних культурно-освітніх відділів обов'язково діяли видавничі секції, завданням яких було забезпечення видання часописів, неперіодичних листків та іншої поліграфічної продукції.

Їх заходами у 1921 р. видавалась ціла низка літературних, військових, дивізійних газет і журналів, більшість з яких виходила нерегулярно. У цьому числі слід згадати літературні часописи «За Україну», «Запорожець», «Літературно-Військовий вісник», «Наша Зоря», Козацька Думка; дивізійні газети «Залізний Стрелець» і «Нове Життя», загальнотаборове видання «Український Сурмач», теоретичний журнал «Табір»; сатирично гумористичні видання «Сич», «Колючки», «Око». Більша частина з них виготовлялась на шапірографі, та могла містити рукописні вставки та малюнки, що відповідно позначалось на їх поліграфічній якості. На жаль, через відсутність будь-яких ресурсів для видання такого роду преси переважна більшість таборових часописів перестала видаватись вже 1921 р.

Залишилось лише кілька видань, які отримували мінімальні кошти від штабів дивізій, а в квітні 1923 р. для підтримки таборової преси при управлінні культурно-освітніх справ Генерального штабу Армії УНР було створено «Видавничий фонд», до якого надходили внески жертводавців та начальників груп інтернованих. Завдяки цим та іншим надходженням таборяни могли дізнаватись про основні події в світі та таборі з власних видань. Одним з таких видань й був «Український Сурмач».

Важливе значення для піднесення морального духу інтернованих мали виступи таборових культурно-мистецьких колективів, всі вистави яких були національними за змістом, сприяючи в такий спосіб духовній консолідації українського вояцтва. Крім того, завдяки українській пісні, музиці, драматичному мистецтву серед польського суспільства закріплювалась позитивна візія УНР та українців як про частину європейського політичного та національно-культурного простору. Найголовнішим у цьому процесі було те, що таборяни шукали і знаходили власне оригінальне вираження своїм мистецьким пошукуванням, роблячи в такий спосіб свій внесок у скарбницю української національної культури.

Завдяки гуманітарній допомозі благодійних організацій та окремих жертводавців інтерновані зуміли адаптуватись до нових реалій проживання на чужині, дехто з них отримав й нові фахи та зумів знайти роботу. Весь час Каліш залишався й центром військової організації інтернованої Армії УНР.